

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т.Рильського

На правах рукопису

ЗАЗА ІМАД ІДДІН

КІНЕМАТОГРАФ СІРІЇ, ЛІВАНУ ТА ПАЛЕСТИНИ
/РЕГІОН АШ-ШААМ/. ІСТОРІЯ, СТАНОВЛЕННЯ
ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ.

Спеціальність І7.00.03 - Кіномистецтво. Телебачення

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ - 1995

00754451 (Q)

AB 32.133

Робота виконана в Київському державному інституті
театрального мистецтва ім. І.К.Карпенка-Карого

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
О.С.МУСІЄНКО

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Л.Т.ЛЕВЧУК

кандидат мистецтвознавства, доцент
В.Г.ГОРПЕНКО

Провідна установа: інститут підвищення кваліфікації пра-
цівників культури Міністерства куль-
тури України

Захист відбудеться "___" _____ 1995 р. о ___ год.
на засіданні Спеціалізованої вченої ради К 01.57.01 по за-
хисту кандидатських дисертацій в Інституті мистецтвознавст-
ва, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН Украї-
ни /252001, м. Київ, вул. Грушевського, 4, кінозал/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології іме-
ні М.Т.Рильського НАН України /м. Київ, вул. Грушевського, 4/.

Автореферат розіслано "___" _____ 1995 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства

Л.І.Барабан

ДВ - 32.133

Актуальність дослідження. Історія світового кіномистецтва складається з історій національних кіношкіл. Саме тому, скажімо, кінематограф Пакистану є такою ж рівноправною складовою частиною загального світового кінопроцесу, як і кіномистецтво Франції, Італії, США і т.п. Адже у даному випадку мова йде не про порівняльний аналіз художнього рівня, матеріально-технічної забезпеченості цих кінематографій, а про необхідність створення цілісної моделі світового кіно.

У цьому плані аналіз феномена кінематографа Арабського Сходу стає реальною проблемою сучасної кінознавчої науки.

Об'єктом запропонованого дослідження є історія становлення і розвитку кінематографа Сирії, Лівану та Палестини - трьох країн, які в арабському світі називаються регіоном аш-Шаам, що утворився на основі спільних соціальних і культурних традицій.

При розгляді даної проблеми дисертант визначив для себе шлях її дослідження як рух від одиничного до загального, намагаючись, крім чиним, охопити основні тенденції та закономірності розвитку кінематографа Сирії, Лівану та Палестини.

Кінематограф регіону аш-Шаам виник, звичайно, не на рівному місці, а спирався на традиції, що вже були напрацьовані світовим кіномистецтвом. Водночас він має свої специфічні особливості, пов'язані з арабською міфологією, мистецтвом, національною самосвідомістю, що, безперечно, впливало на формування його кінематографічного досвіду.

Тому одним з важливих і цікавих завдань сучасного підходу до феномена кінематографа Арабського Сходу є необхідність цілісного аналізу цього явища з урахуванням особливостей соціально-політичного, економічного і культурного розвитку регіону аш-Шаам.

Під таким кутом зору у кінознавчій науці заявлена дисертантом проблема ще фактично не розглядалась. Представлена дисертацій-

410 М. 41 249
1950-1952

на робота - це перша спроба узагальнення історії розвитку кіно регіону аш-Шаам. У певній мірі вона може доповнити ступінь інформованості про кіновиробництво в арабському світі, тим більш, що в основу дисертаційного дослідження покладено власний національний та практичний досвід автора, набутий в процесі зйомок фільму "Терористи".

Ступінь розробки проблеми. Аналізом проблеми становлення кіномотографа Сирії, Лівану та Палестини кінознавча наука практично не займалася. У дисертаційній роботі підкреслюється, що серед невеликої кількості робіт, присвячених вивченню зазначеної проблеми, чітко вимальовуються дві тенденції. Перша - представлена дослідниками названих країн /С.Дихні, А."ухамедом, Р.Джалялем, К.Хавалем та інш./, які на сторінках місцевих газет та журналів розглядали окремі періоди з історії національного кіно; аналізували конкретні фільми, творчий доробок кіномитців регіону аш-Шаам, але до рівня теоретичного осмислення та узагальнення цього матеріалу вони, на жаль, не піднімалися. Друга тенденція пов'язана з іменами відомих істориків і теоретиків світового кіно, які зверталися до зазначеної проблеми на рівні констатації факту існування кіномотографа Арабського Сходу. У зв'язку з цим слід згадати роботи Ш.Садуля, В.Баскакова, Л.Будяка, М.Єрошкіна, Є.Мови, Р.Соболева, О.Текейшвілі, О.Шахова та інш.

Особливу увагу при аналізі даної проблеми дисертант приділяє роботам А.А.Гусейнова, присвячених дослідженню феномена арабської культури взагалі і проблемі арабського кіномотографа, зокрема.

Віддаючи належне зробленому, дисертант вважає необхідним подивитися на проблему історії становлення і розвитку кіномотографа Сирії, Лівану та Палестини під іншим кутом зору. Автор дисертації наполягає на існуванні принципово нових аспектів цієї проблеми, які потребують подальшого вивчення.

Мета і завдання дисертаційного дослідження: реконструувати логіку становлення і суперечливого розвитку кінематографа Сирії, Лівану та Палестини /регіон аш-Шаам/ як єдиного цілого.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- показати основні етапи становлення і розвитку кінематографа регіону аш-Шаам;
- проаналізувати творчий доробок кіномитців Арабського Сходу;
- виявити зв'язок образної природи фільмів з специфікою арабської національної самосвідомості;
- показати необхідність створення цілісної моделі аналізу кінематографа Сирії, Лівану та Палестини;
- визначити місце кінематографа країн регіону аш-Шаам у світовому кінопроцесі.

Теоретико-методологічних основ дисертації є об'єктивність і історизм – загальні принципи наукового пізнання. Складність проблеми дослідження обумовила необхідність звернення до теоретичних робіт, присвячених аналізу міфологічного коріння, мистецтва, фольклору Сирії, Лівану та Палестини; перегляду значної кількості ігрових та документальних фільмів цих країн.

Наукова новизна дисертації. На основі мистецтвознавчого аналізу систематизовано та узагальнено історію становлення кінематографа Сирії, Лівану та Палестини /регіон аш-Шаам/, проаналізовано специфічні особливості його розвитку.

На захист виносяться такі положення:

- розглянуто історію становлення і розвитку кінематографа країн регіону аш-Шаам;
- проаналізовано специфічні особливості національного кінематографа Сирії, Лівану та Палестини;
- аргументована необхідність цілісного аналізу кінематографа регіону аш-Шаам;

- визначено місце кінематографа Сирії, Лівану та Палестини у контексті арабської культури;
- показано зв'язок образної природи фільмів кінематографістів регіону аш-Шаам з специфікою арабської національної самосвідомості;
- проаналізовано вплив світового кіномистецтва на творчість провідних режисерів Сирії, Лівану та Палестини;
- визначено вплив українського кінематографа на формування естетики кінематографа Арабського Сходу.

Науково-теоретичне і практичне значення дисертації полягає у тому, що її матеріали, основні положення та висновки допоможуть створити цілісне уявлення про кінематограф регіону аш-Шаам. Спираючись на аналіз творчого доробку провідних кіномитців Сирії, Лівану та Палестини, автор відтворив складні суперечні процеси художніх пошуків та аргументує логіку становлення кіномистецтва цього регіону.

Матеріали дисертації можна використати при читанні курсів з історії та теорії світового кіно, а також в окремих курсах з історії світової культури, у лекційно-просвітницькій роботі.

Апробація роботи: матеріал дисертаційного дослідження був апробований на науково-теоретичних конференціях та виступах перед громадськістю: "Творчі пошуки провідних кіномитців Сирії у контексті світового кінематографа" /КДІТМ ім. І.К.Карпенка-Карого, 1991/; "Вплив українського кіномистецтва на формування естетики кінематографа Арабського Сходу" /Українська академія мистецтв, 1987/; "Моральний зміст кінематографа Лівану та Палестини" /Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1988/; "Історія становлення кінематографа Сирії, Лівана та Палестини" /Український медичний університет ім. акад. О.Богомольця, 1988/.

Робота обговорювалась і рекомендована до захисту на засіданні кафедри кінознавства Київського державного інституту театраль-

ного мистецтва ім. І.К.Карпенка-Карого.

Структура роботи визначена логіков розкриття теми і складається з вступу, чотирьох розділів, висновку, бібліографії та фільмографії.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність вибраної теми, визначається ступінь розробленості проблеми, формується мета та завдання дисертаційного дослідження, розкривається його наукова новизна, практичне значення, подаються відомості про апробацію наслідків дослідження, розміри та структуру роботи.

В першому розділі "Перші кроки кінематографа в регіоні аш-Шам" аналізується процес становлення кінематографа Арабського Сходу.

Як відомо, одним з витоків кінематографа був славнозвісний театр тіней, що прийшов в ісламський світ з Китаю. Перша згадка про нього на Арабському Сході пов'язана з XIII століттям. Отож поява кіно в арабському регіоні не викликала того здивування, як у країнах Європи, адже тіні, що рухалися на екрані, нагадували арабському глядачеві добре знайомі йому спектаклі китайського театру. У цьому і полягає специфіка арабської національної самосвідомості, що сприймає феномен мистецтва крізь призму власних традиційних уявлень.

Піонером кінематографа в Арабському світі став Єгипет. Вже у січні 1896 р. у Каїрі відбувся перший кіноперегляд. Естафету Єгипту незабаром підхопили Сирія і Туніс і здійснили першу демонстрацію фільмів у 1908 році. Що стосується інших країн Арабського Сходу – туди кінематограф був завезений західними фірмами паралельно з військово-економічною експансією, яка відібулась у подальшому розвитку кіновиробництва арабських держав.

Поступово на території Єгипту, Тунісу і особливо Сирії розпо-

чинається процес створення стаціонарних кінотеатрів. Їх перший кінорепертуар, як і у Західній Європі та США, складають "комічні", авантюрні фільми та мелодрами, зроблені кіноматографістами Заходу.

Але незабаром група ентузіастів, захоплена можливістю легких та великих заробітків, заснувала у Сирії спілку "Харамон-фільм". Сценарій її першого фільму "Невинно засуджений" було написано під безпосереднім впливом американського кіно, яке, як вже зазначалося, заповонило екрани арабського світу. Сюжет картини будувався на неймовірних пригодах банди злочинців. Поряд з авантюрним жанром у сюжеті названого фільму було використано і елементи мелодрами - одного з найбільш популярних жанрів як західного, так і у східного глядача. Режисура і виконання гол. вної ролі були доручені Аюбу Бадрі. Отож "Харамон-фільм", спираючись на досвід світового кінематографа, починає використовувати мистецтво екрану, перш за все, як засіб розваги.

Стрічка "Невинно засуджений", не дивлячись на різні перешкоди при її створені, мала величезний успіх. Історія кінематографа Сирії розпочалася.

Наступна картина режисера Ісмаїла Анзура "Під небом Дамаска" /1930 р./, якою керував Р.Джаляль, знімалась під егідою нової кінофірми "Хеліос-фільм". Але прем'єра стрічки співпала з виходом на екрани першого арабського звукового фільму "Пісня серця" /1932 р./ Саме ця обставина і обумовила фіаско фільма "Під небом Дамаска" і ознаменувала собою кінець "німого періоду" у сирійському кінематографі.

Отож ми не маємо можливості стверджувати, що перші національні фільми заклали міцний фундамент кінематографа Сирії, адже великі фінансові проблеми не сприяли його швидкому розвитку, але перші важливі кроки були все ж таки зроблені.

Процес становлення кінематографа розпочинається і у Лівані. Не

дивлячись на міцні зв'язки з Сірією, їх опільне коріння кінематограф Лівану виробив свою власну модель розвитку, пов'язану, як і в інших регіонах арабського світу, з особливостями цієї держави. Бейрут - столиця країни - являв собою великий торговий і фінансовий центр. Тому значна кількість бізнесменів Бейрута займалась кінопідприємництвом, купуючи зарубіжні фільми як для Лівану, так і для інших арабських країн.

Аналізуючи процес становлення ліванського кінематографа, ми вважаємо за необхідне враховувати той факт, що його фундатором став італійський кінорежисер Дж.Підутті. Саме тому тема першого ліванського фільму "Пригоди Ільєса Мабрука" була нетрадиційною для арабської культури. Дж.Підутті звернувся до сучасного матеріалу і розповів історію ліванського емігранта, який після багатьох років відсутності повертається на батьківщину.

Фільм "Пригоди Ільєса Мабрука" був німий, що поставило певні проблеми перед прокатом. Але все ж таки, завдяки підтримці уряду, 14 березня 1932 року відбулася прем'єра картини.

Не менш цікава доля і іншого фільму, зробленого фактично у цей же період, - "Пригоди Абу Абда". Його постановником був вже ліванський режисер Рашид Алі Шаабан, який до того стажувався у Дж. Підутті. Фільм розповідав про молоду людину /головну роль у фільмі зіграв сам режисер/, яка повертається з однієї африканської країни додому. Ми не випадково зупинилися на фабулі цих двох картин, адже навіть на рівні сюжетної побудови відчувається вплив стрічки італійського режисера на ліванський фільм. Цікаво, що Рашид Алі Шаабан, як і Дж.Підутті, використовував у своїй картині багато кадрів із зарубіжних фільмів, які були органічно змонтовані з епізодами, знятими у Лівані.

Незважаючи на певні здобутки, автор дисертації вважає необхідним підкреслити, що рівень державного фінансування не давав лі-

ванському кінематографу можливостей для його подальшого розвитку. Тому кінематографісти Лівану намагаються зробити все можливе, щоб підтримати матеріально-технічну базу національного кіномистецтва. Так, у 1933 році були засновані фірми "Лемар-фільм" і "Каттан ва Хаддад", які у 1934 році здійснили спільну постановку I-ого звукового ліванського фільму "Серед храмів Баальбека", запросивши для цього знову італійського режисера Джуліо де Лука. Це була екранізація відомої повісті Карама Бустані, що мала великий успіх у глядача.

Але незважаючи на певні досягнення, ліванський кінематограф, на жаль, не мав можливості подолати всі серйозні кіновиробничі проблеми, які постали перед ним, тому четвертий ігровий фільм "Продавщиця троянд", знятий Алі аль-Арісом, з'явився тільки під час II-ої світової війни.

Слід виділити ще одну характерну для цього періоду особливість у розвитку кіно регіону аш-Шаам. Не мавчи можливості робити ігрові фільми, деякі режисери країн регіону знімали документальні стрічки, які охоче купували за кордоном. Саме тому, перші діячі кіно Палестини сконцентрували всі зусилля на створенні документального літопису історії свого народу. Палестинські кінематографісти намагалися створити фундамент власного національного кінематографу, але, на жаль, їх бажанням не судилося здійснитися у передвоєнні роки з тих самих причин, що і кіномитцям Сирії та Лівану. Отож кінематограф регіону аш-Шаам на першому етапі свого становлення, наслідуючи традиції світового кінематографа водночас намагався визначити свій власний шлях. Піонери кіно цих країн ніби заново опановували природу мистецтва екрана і, не дивлячись на певну недосконалість і наївність перших фільмів, їм не можна відмовити в експериментуванні і бажанні визначити власне обличчя свого кіномистецтва.

Говорячи про зародження кінематографа у Сирії, Лівані та Палестині необхідно констатувати, що з самого початку діячі кіно прагнули працювати у контексті своїх національних традицій. Саме тому сирійських і ліванських кінематографістів хвилювала не експлуатація екзотичного матеріалу, як це постійно робив єгипетський кінематограф, а можливість розказати з екрана про події свого минулого і сьогодення, показати у центрі кінорозповіді свого національного героя, який розкрив би свій внутрішній світ у контексті важливих для країн і народу подій.

В другому розділі - "Кінематограф регіону аш-Шаам у 40-60-ті роки. Завершення перехідного періоду становлення" - розглядається новий етап розвитку кіномистецтва Сирії, Лівану та Палестини.

Після завершення II-ої світової війни розпочався процес деколонізації. Регіон аш-Шаам належав до тих небагатьох територій, де процес отримання незалежності проходив відносно спокійно. Саме у цей період кіномистецтво регіону і отримало новий імпульс для подальшого розвитку.

Друга важлива подія, яку теж ми вважаємо необхідним врахувати при аналізі даної проблеми - це революція 1952 р. у Єгипті. Новий уряд починає приділяти велику увагу кінематографу як важливому засобу ідеологічної обробки народу. У даному випадку позиція єгипетського уряду багато в чому нагадувала позицію, яку на початку 20-х років займав радянський уряд, а на початку 30-х - уряд Германії. Провідні кінобізнесмени Єгипту, які до того спеціалізувалися на виробництві комедійних ревію та мелодрам, повинні були переорієнтуватися. Вони зосереджують свою увагу на кінематографі Сирії та Лівану і засновують там анонімні кіностудії. Саме ця обставина і обумовлює той факт, що з загального потоку кінопродукції 50-початку 60-х років можна виділити тільки декілька стрічок,

створених дійсно сирійськими кінематографістами.

У ліванському кінематографі ситуація виявилася ще більш складною. І хоча у 1964 році у Бейруті було створено національний центр кіно і телебачення, історики та критики ліванського кіно вважали, що говорити про національну спрямованість і національний характер ліванського кінематографа - справа невдячна.

Багато фільмів регіону аш-Шаам знімалися представниками мусульманської, християнської чи вірменської громад, а переважна кількість ліванських картин представляла собою спільні постановки з кінематографістами інших арабських країн, які, як правило, орієнтувалися на вимоги західного ринку. Менш за все цікавитися піднесенням художнього рівня національного кінематографа.

Але все ж таки у 1963 році в одній із країн регіону аш-Шаам - Сирії - було створено Генеральну організацію кіно при Міністерстві культури. Якщо додати до цього створення фотовідділу при ОЗП /1968 р./, якому були доручені і кінозйомки, стає зрозумілим, чому післявоєнні роки можна вважати перехідним періодом, що підготував фундамент для виникнення феномена національного кіномистецтва регіону аш-Шаам. І не вважаємо можливим стверджувати, що всі проблеми кінематографії були вирішені водночас, але працівники кіно відчували підтримку уряду і кіностудії у Сирії почали виконувати держзамовлення. Крім цього Генеральна організація почала випускати раз на два місяці журнал "Новини культури", який був єдиним у своєму роді у країнах Арабського Сходу. Практично у цей же період було створено кіностудію у Дамаску, яка з 1964 року почала випуск телевізійних фільмів.

Хотілося б звернути увагу і на те, що у перехідний період деякі режисери відмовляються від державного фінансування і створюють власні кіностудії. Саме так починають працювати Назір Шахсідер, Ахмед Урфан, Зухейр аш-Шава та інші.

В основу сценарія фільму Н. Шахбендера "Світло і п'ятьма" було покладено відомий роман сирійської літератури і його одноіменна екранізація побачила світ у 1948 році. Через два роки Ахмед Урфан створив фільм "Перехожий", а Зухейр аш-Шава у 1960 році знімає стрічку "Зелена долина". І хоча ці фільми мали певний успіх у глядача, вони не мали можливості конкурувати з загальним тоном державної кінопродукції.

Практично паралельно з Сірією починається процес створення кіностудій у Лівані. Як вже зазначалося, саме сюди прокладають свій шлях відомі кінопідприємці з Єгипту, що в певній мірі позначилося на рівні матеріально-технічного забезпечення ліванських кіностудій.

Важливим етапом у становленні ліванського кіно стали роботи Джорджа Каї "Муки совісті" /1953 р./ та "Два серця і тіло" /1955/, які отримали високу оцінку фахівців і мали великий успіх у широкій глядацькій аудиторії. Цьому, безперечно, сприяв і той факт,

у картинах Дж. Каї було здійснено спробу проаналізувати внутрішній світ героя, зрозуміти його психологію, розглянути драму особистості перед проблемою вибору. Саме тому ці фільми і стали значним кроком уперед і вони назавжди залишаються в історії ліванського кінематографа.

Та найзначнішою картиною перехідного періоду для регіону аш-Шаам вважають фільм Жоржа Насра "Куди?" /1957 р./, яка демонструвалася у програмі Канського фестивалю і мала великий успіх в багатьох країнах світу. Ця стрічка показала, що перехідний період близький до свого завершення, і кінематограф регіону аш-Шаам починає отримувати світове визнання.

Фільм "Куди?" розповідає про бідного горця, який залишає сім'ю і їде до Америки, щоб поліпшити своє фінансове становище. Минає багато років і він повертається додому ще біднішим, ніж був.

Єдине його бажання - померти на рідній землі. Картину "Куди?" було зроблено під безпосереднім впливом всесвітньо відомих фільмів італійського неореалізму. Достовірність зображених на екрані життєвих реалій, відповідна стилістика, повільний темпоритм, а головне - зроблений аналіз психології звичайної людини принесли фільму не тільки глядацький успіх, але й відкрили нові творчі можливості для регіону аш-Шаам.

Водночас з картиною "Куди?" на екрани Арабського Сходу вийшов фільм Мішеля Харуна "Червоні квіти". Його гуманістичне спрямування, соціальна загостреність привернули до себе увагу фахівців.

Цікаві процеси відбуваються в цей період і у ліванському кінематографі. У 1958 році режисер Джозеф Фахді ставить картину "Для кого сходить сонце", яку було включено до конкурсної програми Міжнародного кінофестивалю у Москві. І хоча подібні фільми з'являлися вкрай рідко, факт їх виходу на екрани свідчив, що перехідний період для регіону аш-Шаам завершується.

Таким чином, у кінематографіях Сирії, Лівану та Палестини формується національна режисура, яка набуває професіоналізму і досвіду, зростає художній рівень картин, зміцнюється виробнича база, і кінематограф регіону аш-Шаам поступово виходить на світову кіноарену.

В історії кіномистецтва Сирії, Лівану та Палестини розпочинається новий етап.

Третій розділ - "Набуття національної своєрідності кінематографом Сирії, Лівану та Палестини".

Середина 60-х років у житті Сирії пов'язана з приходом до влади партії Арабського Соціалістичного відродження, "ідеологія якої" сформувалася у середовищі молодого офіцерства, була активно підтримана дрібною буржуазією і більшістю національної інтелігенції.

Як відомо, соціально-політична атмосфера у державі безпосе -

редньо впливає на формування концепції її культури. Отож природньо, що у кінематографічному житті регіон аш-Шаам відбуваються певні зміни.

Кінематограф на той час не тільки міцно увійшов у життя сірійського народу, але й став вагомим внеском у розвиток арабської національної культури. Нова держава не залишає його поза себе увагою. Перед кінематографістами постає необхідність вирішення багатьох проблем: читання лекцій про кіно, створення інституту кінодосліджень, популяризація кінофільмів. Кіно у Сирії стає важливим засобом ідеологічної обробки населення. Існуюча кінопромисловість була взята під жорсткий контроль Генеральної організації кіно Сирії.

Тепер у країні починають функціонувати дві системи кінематографа: державна і приватна. Остання працювала переважно у комерційному напрямку. Державна ж - чітко знала, чиї інтереси вона представляла і що мала робити у зв'язку з цим. Тому не дивно, що водночас на екранах регіону аш-Шаам могли з'явитися "дурна", як тоді писали, комедія Мухаммеда Шахіна "Прощай, учорашній день", побудована на обігруванні сімейних непорозумінь, і патріотичний фільм Набіля аль-Малеха "Леопард", що розповідав про селянина, який тікає від гніту феодала у гори і гине в боротьбі за справедливість.

Безумовно, пряме фінансування кіновиробництва державою у певній мірі обмежувало художній пошук кіномитців. Адаже уряд країни не мав можливості задовольнити всі потреби кіновиробництва, щоб повністю забезпечити національний прокат новими фільмами. Крім того у цей час обмежується можливість тематичного експериментування: у сірійському кінематографі цього періоду переважно інтерпретується антифеодальна і палестинська теми.

Третім фільмом такого тематичного циклу, що мав явно вираже-

ну соціально спрямованість і розповідав про весь механізм арабського суспільства нового часу стала стрічка югославського режисера Пушко Вучевича, який у той період працював у сирійському кінематографі, "Водій грузовика" /1968 р./.

Це була кінорозповідь про боротьбу водіїв вантажних машин з керівниками їх підприємств за поліпшення матеріального становища. У фіналі картини водії отримували перемогу завдяки своїй згуртованості і солідарності /до речі, тема солідарності стає одним з провідних мотивів сирійського кінематографа 60-70-х років/.

Головний герой фільму "Водій грузовика" Мухамед, який виріс у селі, проходить складний шлях соціального зростання і усвідомлює необхідність такої єдності. Паралельно з цією темою у фільмі П.Вучевича виникає ще один важливий мотив - осмислення проблеми міграції селян у великі міста. На думку дисертанта, фільм "Водій грузовика" було створено під прямим впливом всесвітньо відомого фільму Л.Вісконті "Рокко та його брати".

У 1973 році на екрани Сирії виходить фільм Омара Аміралая "Звичайне життя сирійського села". Автори картини намагалися побачити красу у буденному існуванні селянина, який веде боротьбу за своє життя з самою природою. Ми вважаємо, що ця картина була також створена під безпосереднім впливом неореалістичного періоду творчості Л.Вісконті і зокрема його картини "Земля дрижить".

У той же час на екрани Сирії вийшов фільм Мухамеда Шахіна з красномовною назвою "Інше обличчя любові". Головний герой стрічки - лікар, який покидає свою країну, одружившись з іноземкою, але, розчарувавшись своєму коханні, повертається на батьківщину, щоб працювати для свого народу.

Таким чином можна стверджувати, що в цей період вимальовується певна тенденція: кінематографісти Сирії почали розробляти цілий комплекс проблем морально-психологічної спрямованості, ін-

терпретувачи їх через буденне життя сирійського народу. Ці фільми не були завжди досконалыми, але гуманістичне звучання в них завжди відчувалося.

Не менш важливою для сирійського кінематографа виявилась і палестинська тема. Саме їй і був присвячений фільм "Чоловіки під сонцем", зроблений у 1970 році. Ця картина складалася з 3-х новел, знятих різними режисерами. Перша з них під назвою "Сутичка" /реж. Набіль аль-Малех/ представляла собою розгорнуту алегорію процесу становлення національної самосвідомості палестинського народу. Другий фільм - "Зустріч" /реж. Марван Муазин / розповідав про історію кохання між жінкою Заходу і бійцем палестинського опору. Але це була не просто мелодраматична історія, а спроба подивитися на проблеми Арабського Сходу очима європейця. І, нарешті, третя новела фільму "Чоловіки під сонцем" - "Народження", яку режисер Мухамед Шахін спробував сюжетно зв'язати з двома попередніми. Ця стрічка розповідає про вчителя арабської школи, який намагався переступити межу страху і не зійти від палких закликів, що адресувалися учням, до практичних дій.

В цьому ж ряду стоять кінокартини Халеда Хамалъ "Ніж" /1973/, Тауфіка Селіха "Обмануті" /1973 р./, які стали помітним явищем у сирійському кінематографі цього періоду, а також фільм "Кафр Касем" /1974 р./, зроблений палестинцем Бурханом Ал. лійя.

Слід зазначити, що далеко не всі фільми, присвячені аналізу палестинської проблеми повністю задовольняли керівництво ОЗП. Йому потрібні були стрічки, які не просто відображали дійсність, а були б пройняті думками і почуттями самих палестинців. Не і при вело до створення кінооб'єднання, яке очолив Хані Джаухарія. Так виникла єдина організація палестинського кіно, завдяки якій було отворено значну кількість документальних фільмів, що отримали міжнародне визнання.

У Лівані у цей період складається інша ситуація. Бейрут, яке вже зазначалося, давно став великою кіноімперією, але не для виробництва національних картин /їх щорічна частина у прокаті становила всього 2%/. Сім студій у столиці країни були ліванськими тільки формально. Основна ж маса фільмів, зроблених на цих студіях, призначалися для зовнішнього ринку. А це обумовило їх нахил у бік остаточної комерціалізації.

Отож, незважаючи на всі перешкоди, розвиток кінематографу у країнах регіону аш-Шаам йшов своїм шляхом. Було створено відповідну технічну базу, удосконалено її, зібрано кадри творчих і технічних працівників, затверджено місце у світовому кінопроцесі.

У четвертої розділі - "На шляху до світового визнання і проблеми останнього часу", - який пов'язаний з осмисленням подій, що останнім часом відбуваються у кінематографі регіону аш-Шаам розглядається період другої половини 70-х-початку 80-х років.

Для зазначеного періоду в історії Сирії була характерною активізація і поляризація соціального життя, а для інших країн регіону - погіршення економічного становища.

З одного боку, уряд країн Арабського Сходу продемонстрував, що керує ситуацією і не дозволяє утвердитися представникам опозиційних течій. З другого - він їде на певні політичні компроміси і у деяких випадках навіть готовий для співробітництва з опозицією.

Безперечно, що ця складна політична і економічна ситуація не могла не відбитися на розвитку кінематографу регіону аш-Шаам. Це приводить до зниження кількості виробництва фільмів у державному секторі, тоді як приватний сектор продовжує працювати, хоча його продукція підлягає серйозній критиці у зв'язку з низьким художнім рівнем фільмів.

Та незважаючи на таке проблематичне становище, вихід було знайдено. Продюсери приватних кінокомпаній посилили увагу до художнього та тематичного рівня картин і запросили до співробітництва ведучих режисерів, які до того працювали у державному секторі. Так склалася рідкісна в історії кінематографії ситуація: всі сторони – держава, митці та комерсанти – були задоволені. Подібних аналогів у практиці світового кіно, як відомо, не має. І результати виявилися цілком оптимістичними. На екрани виходили нові фільми, що були пов'язані як з відображенням подій минулого, так і з осмисленням сучасних проблем. Створення таких фільмів як "П'ята колона" Білада Сабуні /1978 р./, "Солодка любов моя" Марвана Хаддада /1978 р./, "Старі фотографії" Набіля аль-Малеха /1981 р./ є яскравим тому свідченням. Характерно, що у зазначених фільмах поряд із зростанням їх художнього рівня, поглибленням аналізу національних характерів все беріозніше і ґрунтовніше вивчалася сучасна дійсність, стверджувалися демократичні і гуманістичні принципи життя.

У цей же час продовжувала свій розвиток і палестинська тема. Марван Хаддад створив у 1975 році фільм "Зворотний напрям", Башир Сафіє в 1977 році – "Червоний, білий, чорний", хоча особливого резонансу ці картини не мали.

У 70-х роках в кінематографіі регіону аш-Шаам, як і в усьому світовому кіномистецтві, продовжує свій розвиток проблема зміни покоління, яка обумовлює необхідність корегування духовних цінностей і орієнтацій. Великий вплив на творчі пошуки кінематографістів Сирії, Лівану та Палестини мали фільми французької "нової хвилі" та англійських "сердитих", А.Тарковського і В.Шукшина, В.Халакявичуса і Ю.Іллєнка, Л.Осіки та І.Миколайчука. До цього необхідно додати, що значна частина режисерів регіону отримала освіту або на Заході або у країнах колишнього Радянського Союзу.

Тобто рівень підготовки майбутніх кінематографістів був досить високий. Але ми не вважаємо, що кіномистецтво регіону аш-Шаам опинилося під іноземним впливом. Процес взаємодії кінокультур Заходу і Сходу відбувався тоді і продовжує відбуватися сьогодні і саме цей момент був найбільш характерним для розвитку кінематографа Сирії, Лівану та Палестини зазначеного періоду.

Саме у поєднанні кращих досягнень світового кіномистецтва і взірців національної культури почали вимальовуватися нові тенденції національного сирійського кіно, цілком конкурентно спроможного. Такі фільми, як наприклад, "Мрії міста" М.Маласа /1984/, "За півметра від подій" С.Зікрі /1986 р./, "Зірки опівдні" У.Мухамеда /1989 р./, "Ночі шакала" абдуль Латиф абдуль Хаміда /1989/ знаменували становлення нового напрямку у сирійському кіно і були відзначені призами й дипломами міжнародних кінофестивалей. Симптоматично, що провідні сирійські кінорежисери йшли у своїх художніх пошуках за видатними майстрами світового кіномистецтва як на тематичному рівні, так і на рівні опанування зображальної культури у кіно: "Сьогодні і щодня" Усаама Мухамеда /1987 р./, "Пилітка" Валіда Хурейба /1989 р./ та інш. Отож можна вважати, що Сирія повністю затвердила себе серед провідних кінематографічних держав світу.

У зв'язку з певними політичними обставинами ліванський кінематограф продовжував залишатися у кризовому становищі, про причини якого вже йшлося вище. Але незважаючи на це, певні позитивні процеси все ж таки відбувалися в цей час у кіномистецтві Лівану. Найбільш яскравим стрічком цього періоду став документальний фільм Жуслін Сааб та Іорга Стоклена "Ліван у вирі" /1975 р./, назва якого говорить сама за себе. І у подальшому ліванський кінематограф більш тяжів у бік документалізму.

Певні експерименти відбуваються і у палестинському кінема-

ЛНА ім. В. Стефанишина
ЛНА Україна

тографі, представники якого намагаються працювати як у документальному, так і у ігровому кіно. Що стосується робіт палестинських документалістів, тут, безперечно, можна говорити про певні успіхи. Вони навчилися не тільки показувати чи розповідати, але й аналізувати важливі вузлові проблеми як сьогодення, так і давньої історії рідних земель. Особливо в цьому плані показові фільми режисера Кайса аз-Зубейди "Палестина - літопис народу" /1985/ та Алі Нассара "Яфа - історія міста на морському узбережжі" /1985/, тоді як при створенні ігрових фільмів режисерам ще не вистачає професійного рівня і досвіду.

Виде вже йшлося про прихід нової "хвилі" молодих у кіно регіону аш-Шаам. За останні двадцять років відбулися великі зміни як у межах регіону, так і у світі. Звичайно, вони не могли не відбитися і у дипломних роботах режисерів із Сирії, Лівану та Палестини, які закінчили Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І.К.Карпенка-Карого. Ці невеликі роботи ми вважаємо надзвичайно важливими, адже вони виявилися яскравим свідченням тих процесів, що відбувалися у житті Арабського Сходу. Все це дає нам право розглядати дипломні стрічки не тільки у контексті сьогоденішньої історії кінематографа регіону аш-Шаам, але й побачити, якими шляхами він піде у перспективі.

Цілком закономірно, що роботи перших випускників торкалися, перш за все, соціальних і політичних проблем регіону. Це фільми Ібрагіма Расуля "Не розбий богиню" /Сирія, 1975, худ. кер. Т.Левчук/; Хайдара Фаузі "Біженці" /Сирія, 1980, худ. кер. Т.Левчук/; Рімона Бутроса "Коли гримить вітер з півдня" /Сирія, 1976, худ. кер. Т.Левчук/; Гасана Шміта "Підводне полювання" /Сирія, 1982, худ. кер. М.Ільїнський/ та інш.

Характерно, що молоді режисери не замикаються у колі вузько національних проблем. Виходячи з того матеріалу, який їм добре

знаний, вони все більше і глибше намагаються дослідити проблеми загальнолюдських цінностей. Ця тенденція чітко простежується у фільмах Мухаммед Ага "Розплата" /Сірія, 1982, худ. кер. М.Ільїнський/; Тамара Хаджар "Ітіль" /Ліван, 1987, худ. кер. М.Ільїнський/; Маан Хамед "Далі, ніж смерть" /Ліван, 1989, худ. кер. Ю.Лисенко/ та інш.

У цьому напрямку були зроблені картини М.Ель Савальме "Палестинське село" /Палестина, 1980, худ. кер. В.Денисенко/ і Рада Хадіна Зази "Терористи" /Сірія, 1984, худ. кер. Н.Дерюгіна/, в яких чітко простежується впевненість авторів в тому, що не дивлячись на політичне протистояння, різну національну приналежність, всі люди світу дано чи пізніше зрозуміють один одного.

І нарешті третя тенденція творчих пошуків молодих кінорежисерів Арабського Сходу пов'язана з осмисленням загальнолюдських та загальнофілософських проблем. Для фільмів цього напрямку характерна своєрідна стилістика та домінування символіко-метафоричного начала. У контексті цієї тенденції зроблені фільми Мухаммеда Акрама Бадрохана "Смерч" /Сірія, 1982, худ. кер. М.Ільїнський/; Радвана Махаміда "Куди йдемо?" /Сірія, 1989, худ. кер. Ю.Лисенко/, Махера Барбахана "Бовван" /Сірія, 1993, худ. кер. В.Гресь/.

Ми переконані, що режисери "останнього поклику" будуть активно впливати на подальший розвиток кінематографа Арабського Сходу. До речі, зовсім нещодавно, коли вже була написана дана дисертація, ліванський режисер Самір Хапші - випускник Київського державного інституту театрального мистецтва ім. І.К.Карпенка-Кача - на основі свого дипломного фільму зняв повнометражну картину "Фестиваль смерті", яка отримала високу оцінку на Міжнародних кінофестивалях і вже має свого глядача.

Можливо, саме цим молодим режисерам і належить вирішити складну проблему у утвердження національного кінематографа регіону

аш-Шаам і сприяти його визнанню у світовому кіномистецтві.

У висновку роботи подаються підсумки проведеного дисертаційного дослідження:

- узагальнено і систематизовано історію становлення і розвитку кінематографа регіону аш-Шаам, яка, на думку автора дисертації, чітко поділяється на чотири етапи:

1. Початковий період /20-40-і роки/, пов'язаний з закладенням фундаменту майбутнього кінематографа Сирії, Лівану та Палестини;

2. Перехідний період /50-60-і роки/, який характеризувався стабілізацією кіновиробництва, формуванням національних кадрів;

3. Період розквіту кіномистецтва Арабського Сходу /70-80-і роки/ і вихід його на світовий рівень;

4. Сучасний період /середина 80-х - 90-і роки/, пов'язаний з приходом нового покоління кіномитців у кінематограф регіону аш-Шаам і визначенням нових тенденцій у розвитку кіно Сирії, Лівану та Палестини;

- визначено місце кінематографа регіону аш-Шаам у контексті арабської культури;

- проаналізовано вплив світового кіномистецтва, зокрема українського, на творчі пошуки провідних режисерів Сирії, Лівану та Палестини;

- доведено необхідність цілісного аналізу кінематографа регіону аш-Шаам.

Дисертантом підкреслюється, що аналіз історії кінематографа Арабського Сходу відкриває широкі перспективи для подальшого вивчення цього явища. Безперечно, було б помилковим відмовитися від попередніх досліджень зазначеної проблеми. Але, водночас, необхідно усвідомлювати, що були зроблені лише перші спроби звернення до кіномистецтва Сирії, Лівану та Палестини, тому перед кінознавчою наукою постає реальна необхідність подальшого розвитку

цієї теми.

Основний зміст дисертації викладений у таких публікаціях:

1. Аналогії і паралелі, або про невідворотність історичних законів// "Універсум". - Львів - Київ - Париж - Варшава. - № 7-8 /8-9/ вересень-жовтень. - 1994. - С. 40-42. - 0,4 д.а.

2. Погляд з учора в завтра /"Політика і час". - 1994. - № 10. - С. 65-68. - 0,4 д.а.

3. Кінематограф регіону аш-Шаам: Сірія, Ліван, Палестина /короткий історичний нарис/. - Учбовий посібник. - Київ: ІПК культури, 1994. - 36 с. - 1,5 д.а.

Заза Имад Иддин

Кинематограф Сирии, Ливана и Палестины /регион аш-Шаам/.

История, становление и проблемы развития.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 - Киноискусство. Телевидение. Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Рильского НАН Украины, Киев, 1995.

В диссертационном исследовании анализируется проблема истории становления кинематографа Сирии, Ливана и Палестины - трех стран, которые в арабском мире называются регионом аш-Шаам, воплотившим на основании общих социальных и культурных традиций.

Диссертантом впервые обобщена и систематизирована история национального искусства, рассмотрены специфические особенности его развития, аргументирована необходимость целостного анализа кинематографа региона аш-Шаам, определено его место в контексте арабской культуры, проанализировано влияние мирового киноискусства /в частности украинского/ на творчество ведущих режиссеров Сирии, Ливана и Палестины. Результаты исследования будут использованы при чтении курсов истории кино и мировой культуры.

Zaza Emad Edeen.

Cinematography of Siria, Lebanon and Palestine (a region of Ash-Sham). History, Establishment and the Problems of Development.

Candidate of Arts thesis in speciality 17.00.03 — "Cinema Arts. Television". Institute of Arts, Folklore and Ethnology named after M. Rilsky, National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

In the above-mentioned thesis the problem of history of cinematography establishment of Siria, Lebanon and Palestine is being analysed — three countries, which are included into a region of Ash-Sham. This cinematography appeared on the basis of mutual social and cultural traditions.

For the first time the author generalizes and systematizes specific features of its development, gives arguments to the necessity of the general analysis of the region of Ash-Sham cinematography, defines its place in the context of Arab culture, analyses the influence of the world cinematography (especially Ukrainian) on the creative work of the leading film-directors of Siria, Lebanon and Palestine. The results of this research will be used in the lectures on History of Cinematography and World Culture.

Key-words:

Cinema art, film-director, creative work, Siria, Lebanon, Palestine, the region of Ash-Sham, Arab culture.

Ключові слова: кіномистецтво, кінорежисер, творчість, Сирія, Ліван, Палестина, регіон аш-Шаам, арабська культура.

447885

Тип. ИСК РК. Зак. 49 Тип. 100.

44885

AB 32.133

AB 32.133